

И.П.И
Институт за пазарна икономика

Икономическата свобода в България

**Представяне на Годишния индекс на икономическа свобода за 2009 г. на
института “Фрейзър”, Канада**

Институт за пазарна икономика,

Момчил Еленков, стажант в ИПИ

Създаване на индекса на икономическа свобода

През 1986 г. нобеловият лауреат Милтън Фридман заедно с Майкъл Уокър от института “Фрейзър”, Канада, дават началото на цяла поредица от конференции, посветени на темата за икономическата свобода. На различни етапи дебатите привличат и вниманието на още носители на Нобелова награда и водещи икономисти в своето време като Гари Бекер и Дъглас Норт. От началото на дискусиите до 1994 г. се оформят няколко различни подхода, които имат своята аналитична интерпретация. Резултатът от развитието на тези подходи е Индексът на световната икономическа свобода (ИСИС), който се публикува всяка година от института “Фрейзър” и в момента отразява нивото на свобода в 141 държави.

Какво е икономическа свобода?

Ключовите съставки на икономическата свобода са личният избор, доброволната размяна, свободата да се конкурираш и защитата на личността и собствеността. Институциите и политиката са съвместими с икономическата свобода, когато осигуряват инфраструктурата за доброволната размяна и защитават индивидите и тяхната собственост от агресори, използващи насилие, принуда и измама, за да заграбят неща, които не им принадлежат. Законите и монетарни споразумения са особено важни: правителствата насърчават икономическата свобода, когато осигурят правна структура и система за прилагане на закона, която защитава правата на собственост и изпълнението на договорите по безпристрастен начин. Те също увеличават икономическата свобода като улесняват достъпа до стабилни и сигурни пари. В някои случаи самото правителство може да създаде валута със стабилна стойност. В други, то може просто да премахне пречките, които затрудняват използването на стабилни пари, създадени от други, включително частни организации и правителства. Икономическата свобода изисква също правителствата да се въздържат от много дейности, които се намесват в личния избор, доброволната размяна и свободата да участваш и да се конкурираш на трудовите и продуктовите пазари. Икономическата свобода се намалява, когато данъците, правителствените разходи и регулациите заменят личния избор, доброволната размяна и пазарното сътрудничество. Регулациите, които ограничават упражняването на професия или започване на бизнес дейности също намаляват икономическата свобода.

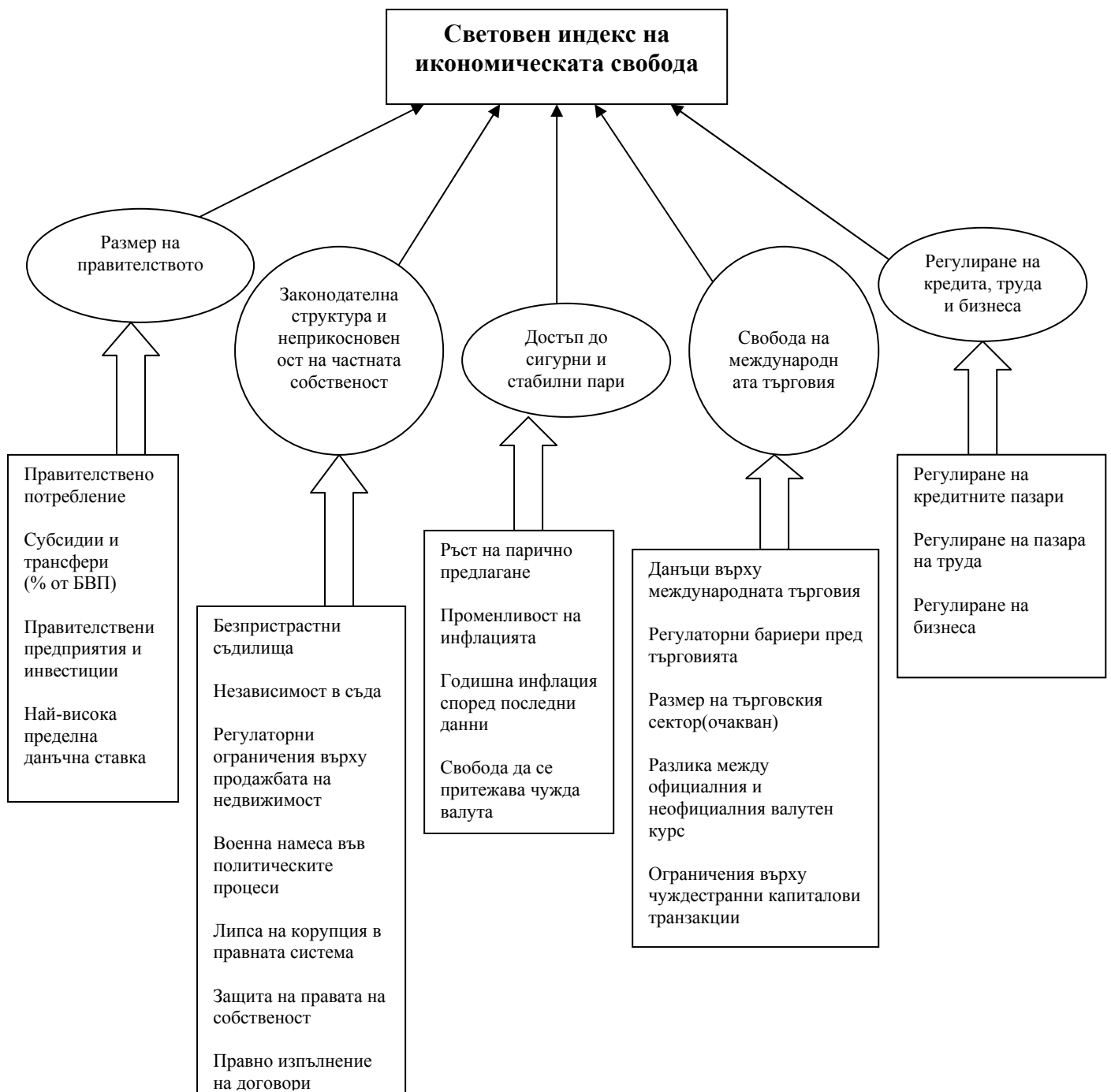
Измерване на икономическата свобода

Последната година за която е използвана информация в изследването е 2007 г. Именно затова е малка вероятността скорошни промени в държавните политики да бъдат отразени от индекса. Тази особеност е важна с оглед на случилите се изменения в правителствените действия през 2008 г. и 2009 г, които имаха за цел да противодействат на глобалната рецесия.

Структурата на индекса обхваща пет основни области:

- Размер на правителството
- Законодателна структура и неприкосновеност на частната собственост
- Достъп до сигурни и стабилни пари
- Свобода на международната търговия
- Регулиране на кредита, труда и бизнеса

Всяка от тези области се измерва чрез оценяването на различен брой показатели (23 на брой) и подпоказатели. Всеки един показател или подпоказател получава оценка по скала от 0 до 10, като на 10 отговаря максимално ниво на икономическа свобода за дадена страна.

Световна класация

Стойността на ИСИС за 2009 година е 6,67, която отразява покачване с 0,01 спрямо 2008 г. Хонг-Конг запазва първата си позиция, която неизменно държи от създаването на индекса. На второ място остава Сингапур, който поддържа позицията на пръв подгласник от 2001 година насам, когато измести оттам САЩ. Третата икономически най-свободна страна е Нова Зеландия. Всички страни от топ 5 в класацията повишават своя резултат с поне 0.3. Всеки обособен географски регион излъчва поне по една страна в челните 20. Европейските държави са 8, водени от Швейцария, Ирландия и Обединеното Кралство. Регионът на Азия и Тихоокеания излъчва 5 страни, Северна Америка – 2, а Централна и Южна Америка – 3 представителя. От региона на Северна Африка и Близкия изток е включен Бахрейн, а подсахарска Африка се отчита с наличието на Мавриций.

По-голямата част от страните, които заемат последните места, са африкански, латиноамерикански или бивши комунистически държави. Там се нареждат Демократична република Конго, Венецуела, Ангола, Мианмар и Зимбабве.

Countries	SUMMARY INDEX BASED ON ADJUSTED AREAS-- Rounded	Rank	Countries	SUMMARY INDEX BASED ON ADJUSTED AREAS-- Rounded	Rank
Hong Kong	8,97	1	Kyrgyz Republic	6,80	71
Singapore	8,66	2	Ghana	6,80	71
New Zealand	8,30	3	Barbados	6,79	73
Switzerland	8,19	4	Romania	6,79	73
Chile	8,14	5	Poland	6,78	75
United States	8,06	6	Bulgaria	6,74	76
Ireland	7,98	7	Pap. New Guinea	6,71	77
Canada	7,91	8	Israel	6,69	78
United Kingdom	7,89	9	Egypt	6,68	79
Australia	7,89	9	Fiji	6,64	80
Estonia	7,81	11	Montenegro	6,56	81
Denmark	7,74	12	China	6,54	82
Austria	7,67	13	Russia	6,50	83
Luxembourg	7,65	14	Serbia	6,47	84
Panama	7,65	14	Azerbaijan	6,46	85
Mauritius	7,62	16	India	6,45	86
Finland	7,62	16	Haiti	6,44	87
Taiwan	7,62	16	Turkey	6,42	88
Bahrain	7,56	19	Macedonia	6,40	89
Netherlands	7,56	19	Tunisia	6,39	90
Costa Rica	7,56	19	Paraguay	6,38	91
Malta	7,54	22	Lesotho	6,36	92
Iceland	7,53	23	Indonesia	6,35	93
Norway	7,53	23	Moldova	6,34	94
Slovak Rep	7,52	25	Croatia	6,33	95
Germany	7,50	26	Tanzania	6,32	96
El Salvador	7,48	27	Nigeria	6,31	97

Honduras	7,48	27	Madagascar	6,29	98
Kuwait	7,46	29	Mali	6,28	99
Japan	7,46	29	Dominican Rep.	6,27	100
Korea, South	7,45	31	Vietnam	6,22	101
France	7,43	32	Rwanda	6,20	102
Jordan	7,40	33	Bolivia	6,18	103
Lithuania	7,38	34	Morocco	6,16	104
Oman	7,36	35	Bosnia and Herzegovina	6,10	105
Cyprus	7,36	35	Sri Lanka	6,10	105
Hungary	7,33	37	Argentina	6,10	105
Spain	7,32	38	Cote d'Ivoire	6,09	108
Sweden	7,28	39	Mauritania	6,05	109
Peru	7,26	40	Pakistan	6,01	110
Guatemala	7,25	41	Brazil	6,00	111
Latvia	7,22	42	Iran	5,99	112
Georgia	7,19	43	Guyana	5,98	113
Jamaica	7,19	43	Sierra Leone	5,97	114
Portugal	7,19	43	Malawi	5,93	115
Belgium	7,18	46	Bangladesh	5,93	115
Armenia	7,18	46	Togo	5,90	117
Unit. Arab Em.	7,14	48	Benin	5,89	118
Zambia	7,13	49	Burkina Faso	5,87	119
Botswana	7,12	50	Ecuador	5,83	120
Kazakhstan	7,12	50	Colombia	5,81	121
Greece	7,11	52	Gabon	5,80	122
Bahamas	7,10	53	Cameroon	5,79	123
Kenya	7,09	54	Syria	5,76	124
Czech Rep.	7,09	54	Mozambique	5,74	125
Trinidad & Tob.	7,07	56	Senegal	5,72	126
South Africa	7,06	57	Ethiopia	5,71	127
Albania	7,06	57	Ukraine	5,68	128
Thailand	7,04	59	Nepal	5,58	129
Nicaragua	6,96	60	Burundi	5,54	130
Uruguay	6,95	61	Algeria	5,34	131
Italy	6,95	61	Niger	5,11	132
Mongolia	6,91	63	Chad	5,09	133
Uganda	6,90	64	Congo, Dem. R.	5,00	134
Slovenia	6,90	64	Guinea-Bissau	4,84	135
Malaysia	6,88	66	Central Afr. Rep.	4,79	136
Belize	6,87	67	Congo, Rep. Of	4,44	137
Mexico	6,85	68	Venezuela	4,33	138
Namibia	6,83	69	Angola	4,04	139
Philippines	6,83	69	Myanmar	3,69	140
			Zimbabwe	2,89	141

Мястото на България

Със своя резултат от 6,74 България се нарежда на 76^{то} място в класацията и запазва позицията си от миналата година, въпреки лекото покачване в стойността от 6,67. Преди нас се нареждат страни като Полша, Румъния и

Барбадос, а зад гърба си оставяме Папуа Нова Гвинея, Израел и Египет. Резултатът на България е над средния на световно ниво, като ръстът на икономическата ни свобода изпреварва този в глобален мащаб.

Графика 1: ИСИС през годините и стойностите за България

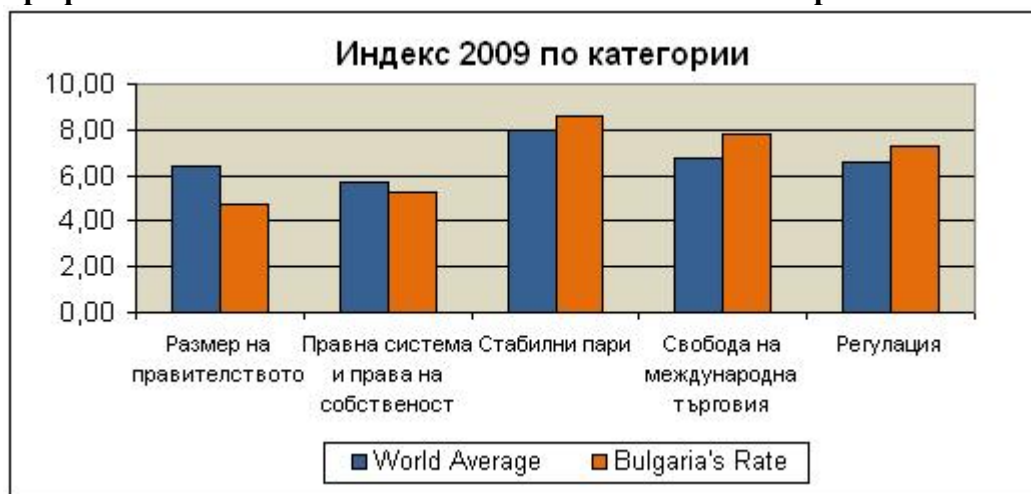

Източник: Институт "Фрейзър", Индекс на Световната Икономическа Свобода 2009

Обяснение на показателите и тяхната връзка с икономическата свобода

България се представя разнопосочно по отделните показатели, като все още има области, в които сериозно изоставаме (вж. Графика 2).

Графика 2: Стойност на компонентите за света и България

Източник: Институт "Фрейзър", Индекс на Световната Икономическа Свобода 2009

1. "Размер на правителството" – 4,7

Размерът на правителството е оценен с 4,7, което е с близо 2 единици под средния резултат на световно ниво. Анализът на показателя разкрива, че само 14 от 141 страни имат оценка 0 за подпоказателя "Правителствени предприятия и инвестиции" и България е една от тях. По дефиниция, този компонент измерва в каква степен държавите използват частни, а не правителствени предприятия за производството на стоки и услуги. Правителствените фирми играят по правила, които са различни от тези, които важат за частния сектор. Техните приходи не са зависими от потребителите или капиталовите инвеститори и компаниите често оперират в защитен пазар. По този начин, икономическата свобода намалява с наличието на много държавни предприятия, които произвеждат голяма част от общата продукция (като мастодонтите в енергийният сектор, както и БДЖ, Български пощи, Булгартабак и др.). Комбинацията с останалите изследвани подпоказатели допълнително повлиява на оценката ни.

- Правителството преразпределя 41,5% от БВП¹ - оценка на подпоказателя 5,9
- Субсидиите са в размер на 1.35% от БВП² - оценка на подпоказателя 5,9

Както се вижда, дялът на публичния сектор в икономиката е твърде голям и задушава частната инициатива. Все още не се случва и приватизацията на някои големи държавни предприятия, които са изкуствено поддържани чрез ненужно големи субсидии или просто държавни гаранции. За съжаление, това води до лошо качество на услугите и прикриване на реални загуби. Забавя се и ликвидацията на фалирала предприятия с цел поддържане на изкуствена висока заетост за сметка на разходи от страна на данъкоплатците.

Чрез данъците директно, принудително и безвъзмездно се изземват средства от гражданите и фирмите. Така те се лишават от възможността да използват тези средства по свой личен избор и по най-ефективния начин, информацията за който притежават само те. Поради това държавата разходва събраните средства неефективно и се губи възможен доход от алтернативната им употреба. Така се намалява богатството на отделните хора, оораничават се перспективите за увеличаване на богатството и възможностите за икономически растеж.

От 2007г.³ беше въведена 10% данъчна ставка за корпоративното облагане. Тя беше една от причините за рекордно високите инвестиции в страната като приходите от този данък се вдигнаха. От по-ниската ставка спечелиха бизнесът и гражданите, а и държавната хазна (промените за 10 процентния плосък данък на са отразени в индекса т.к. използваната информация е от 2007 г.).

Взети заедно, четирите подпоказателя от първата категория определят степента, до която страната разчита на личния избор и свободните пазари, а не на политически бюджети и решения. Ниският рейтинг на България (на 125^{то} място от 141 страни) показва, че страната все още не е извървяла пътя до малки стойности на правителствени разходи като част от всички такива, малък правителствен сектор от предприятия и ниски пределни данъчни ставки.

¹ Данни за 2007г., Евростат

² Данни за 2007г., Евростат

³ ДВ, бр.105 – 22.12.2006г

2. *“Законодателна структура и неприкосновеност на частната собственост”* – 5,3

Централен елемент на икономическата свобода и основна задача на правителството е защитата на индивида и справедливо-придобитата му собственост. Ключовите съставки на законовата система, съвместими с икономическата свобода, са върховенството на закона, сигурността на правата на собственост, независимостта на съда и безпристрастната съдебна система. Ако индивидите и бизнесът нямат увереност, че договорите ще бъдат изпълнени и плодовете на техните стопански начинания ще бъдат защитени, техните стимули да участват в съзидателна дейност ще бъдат разрушени. Това поведение намалява инвестициите.

Със своята оценка от 5,3 България заема 82^{то} място в класацията. Критиките тук са насочени най-вече към съдебната система. Нейната безпристрастност е оценена едва с 2,8, а независимостта ѝ – с 3,2. Това показва, че съдилищата се поддават на натиск както от страна на правителството, така и от тази на спорещите страни. Ниско е и нивото на защита на правата на собствеността, което е сериозна пречка пред свободата на размяната, след като индивидите нямат сигурни права на собственост, включително над плодовете на техния труд. Провалът на държавната правна система да обезпечи сигурността на правата на собственост, неспазването на договорите и отказът от уреждане на споровете по взаимно приемлив начин подкопават действието на пазарно-разменната система.

Като ефект се наблюдава и рязък спад в честността на съдебната система до 4,2 (в изданието от 2006 г – 6,7).

3. *“Достъп до сигурни и стабилни пари”* – 8,6

Парите смазват колелата на размяната. Липсата на сигурни пари намалява ползите от свободната размяна на пазара. Както отдавна е казал Милтън Фридман, *“инфлацията е монетарен феномен, причинен от твърде много пари за твърде малко стоки”*. Високият растеж на паричната маса неизменно води към инфлация. Подобно на това, когато процентът на инфлация нарасне, тя става по-променлива. Високата и променлива инфлация изкривява относителните цени, променя фундаменталните условия на дългосрочните договори и прави фактически невъзможно за индивидите и бизнеса да планират разумно бъдещето. Сигурните пари са съществени за защитата на правата на собственост и по този начин - на икономическата свобода. Инфлацията понижава стойността на собствеността, притежавана в монетарни инструменти, с други думи – унищожава спестяванията. Правителствата използват инфлацията и печатането на пари, като в резултат отчуждават собствеността на гражданите чрез девалвация, докато използват новонапечатаните книжни пари за правителствени разходи. Това често се нарича *“инфлационен данък”*.

България заема 59^{то} място по отношение на този показател. Подпоказателят *“Свобода да се притежава чуждестранна валута”* е единственият, за който България получава максималната оценка 10, поради възможността на гражданите да притежават чуждестранна валута и да откриват сметки в чуждестранни банки. За подпоказател *“Променливост на инфлацията”* оценката

е 8,9, което говори за ограниченото ѝ движение. В периода 2001 – 2007 година инфлационната колебливост е 3,05 (измерена чрез стандартното ѝ отклонение).

Таблица 1: Инфлация за периода 2001 – 2007г

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Инфлация							
(годишна база: Дек – Дек)	4,8	3,8	5,6	4	6,5	6,5	12,5

Източник: НСИ

Тъй като първите три подпоказателя са са конструирани да измерват последователността на монетарната политика (или институции) и тяхната нагласа към дългосрочна ценова стабилност, България трябва да запази и подобри позициите си за запазване на стабилен лев и формиране на добра стратегия за присъединяване към Еврозоната.

4. Свобода на международната търговия – 7,8

В нашия модерен свят на високи технологии и ниски разходи за комуникации и транспорт, свободата на размяната през националните граници е ключова съставна част от икономическата свобода. Значим дял стоки и услуги сега или се произвеждат в чужбина, или съдържат ресурси, доставени от чужбина. Разбира се, размяната е “игра с положителна сума”, т.е. тя е от взаимен интерес за разменящите. Преследването на печалбата дава мотивация за размяната. По този начин, свободата на размяната с чужденците допринася съществено за благосъстоянието.

Показателите в тази област са конструирани да измерват голямо разнообразие от ограничения, които влияят на международната размяна: тарифи, квоти, скрити административни ограничения, валутни и капиталови контроли – страната ни е на 18^{то} място в световната класация по отношение на този компонент.

България получава висока оценка за данъци върху международната търговия (9,7), но има какво да подобри в графа “пречки пред чуждите инвестиции” (5,6) – съществуват много бюрократични спънки, дълги административни процедури, трудно плащане на данъци, тромава съдебна система и др. Нисък е и резултатът за променливостта на митническата тарифа (6,0), вероятно поради повишените мита на някои стоки, оправдани с ниската конкурентноспособност на българските производители.

Правителствата често ограничават свободата на гражданите си да търгуват с чужденци. Митата, квотите, лицензите, пазарните ограничения, контролите върху валутния курс и ограниченията върху движението на капитали са някои от начините за забавяне на доброволната размяна през националните граници. Такива политики намаляват икономическата свобода. Икономическата теория сочи, че когато са свободни да разменят, индивидите са способни да произведат повече и да постигнат по-високо равнище на доходите, отколкото е възможно иначе. При равни други условия, очаква се индивидите да създават по-висок доход, когато живеят в страни с по-голяма свобода на международната размяна. Тя също така насърчава предприемаческите и иновативните дейности, които са двигател на икономическия прогрес.

5. “Регулиране на кредита, труда и бизнеса.” – 7,3

Когато законодателството ограничава навлизането на пазарите и се намесва в свободата на участие в доброволната размяна, икономическата свобода намалява. Ограниченията на свободата на размяната на кредитните, трудовите и продуктовете пазари се включват в индекса. Първият показател отразява условията на местните кредитни пазари.

Мястото на България в тази категория е 35^{то}. Относно показателя “Собственост на банките” страната ни получава максимална оценка поради успешната приватизация на банковия сектор и преминаването му в частни ръце. Чуждата банкова конкуренция също е оценена високо(9,0) и отразява множеството от конкуриращи се продукти на пазара. Бумът на отпуснати кредити към физически и юридически лица в периода 2003-2007г. поставя кредитът към частния сектор в скалата на ниво 9,2. Все пак, немалка част от компаниите, обслужени с кредити, остават държавни(Булгартабак, топлофикационни дружества, водоснабдителни компании). Контролът върху лихвените проценти и стремежа към избягването на такива е оценен също максимално.

Различни типове регулации на пазара на труда нарушават икономическата свобода на наетите и на работодателите. Сред по-значимите са минималните заплати, процедурите при прекратяване на трудовите договори, централизираното определяне на заплатите, задължителност на колективното трудово договаряне, помощи при безработица. Оценката на минималната заплата в България е 6,8 – на практика почти няма хора, които да са облагодетелствани от минималната заплата – тези, които получават повече, не са засегнати от съществуването ѝ, а тези, които получават по-малко или биват уволнявани при увеличение на минималната заплата, или работят неофициално без трудов договор. Минималната заплата обаче има негативно влияние /ако се прилага строго и ако е прекалено висока/ върху работниците с ниска производителност, младите, неквалифицираните работници без опит, хората с увреждания, които не са достатъчно производителни, за да получават дори минималната заплата и следователно не могат да работят легално. Също така те не могат и да натрупат опит на работното място, което да им позволи в последствие да станат по-производителни и да получат повишение на заплатата. На практика те са обречени да бъдат безработни, ако не си намерят работа в неформалния сектор. 5,7 е оценката на регулациите при уволнение и назначаване поради негъвкавия пазар на труда.

Подобно на регулациите на кредитните и трудовите пазари, регулирането на бизнес дейностите спъва икономическата свобода. Показателите, които класифицират регулирането на бизнеса са конструирани да разпознават степента, в която регулативните ограничения и бюрократичните процедури ограничават конкуренцията и действието на пазарите. Ценовият контрол е оценен ниско – 4,0. Това вероятно се дължи на много цени, определяни от правителството – цигари, лекарства, природна газ, вода. Все пак ръстът от миналогодишното издание е с 1 единица.

България трябва да трябва да позволи на пазарите да определят цените и да се въздържа от регулаторни дейности, които забавят навлизането в бизнеса и увеличават разходите за произвежданите продукти. Също така държавата трябва да се въздържа от използването на властта си за извличане на финансови изгоди и награждаването на някои бизнеси за сметка на други.

Добри примери

Ирландия

Ирландия е страната от ЕС с най-високо класиране в класацията по икономическа свобода и това ѝ помага да постигне забележителни резултати в икономиката. Развитието на Ирландия през 90-те години се определя често като “икономическо чудо” – и това е съвсем обосновано. През 80-те години на 20-ти век Ирландия е сред най-бедните страни в ЕС –заедно с Гърция. Само десетилетие и половина по-късно Ирландия вече е втората по богатство страна в ЕС, като само Люксембург е по-напред. През 2007 г. според Евростат Ирландия има брутен вътрешен продукт на човек от населението (по паритет на покупателната способност), който е 150% от средното ниво в ЕС.

Ирландия постига добрите икономически резултати през 90-те години именно благодарение на увеличаването на икономическата свобода. Страната намалява размера на правителството като ограничава държавните разходи до около 30% от БВП, въвежда и поддържа най-нисков ЕС облагане на печалбите, както и ниско облагане на труда с осигуровки (общото данъчно-осигурително бреме върху труда също е най-ниско в ЕС).

Страната либерализира международната търговия и вътрешните пазари. Допуска се конкуренция и се разбиват монополи – транспорт, природен газ, телекомуникации, енергетика и други. Пазарът на труда също е гъвкав. Намалява се административната намеса в икономиката до сравнително ниски нива, а съдебната система е бърза и ефективна. За разлика от други страни чиято цел е да “усвояват” еврофондовете, в Ирландия те се управляват точно както и останалите бюджетни средства и се подчиняват на същите приоритети. Избягва се корупцията и разхищаването на средства от еврофондовете за разлика от практиката в други страни. Въпреки всичко, еврофондовете допринасят за малка част от икономическото развитие на страната – повечето се дължи на увеличаването на икономическата свобода, т.е. на вътрешната икономическа политика.

Естония

Естония е под номер 11 в класацията. Страната започва прехода в началото на 90-те години на 20-ти век както останалите бивши социалистически страни, като дори е в по-лошо положение, доколкото е част от СССР и тепърва трябва да възстановява държавността си. Въпреки това, през следващите години страната постига забележителни икономически успехи. Страната отбелязва най-бързото увеличение на дохода на човек от населението сред кандидат- членки и нови членки на ЕС за десетилетието от 1997 до 2006 година. Естония е уникална страна, тъй като не се страхува да въвежда необикновени мерки. Докато други страни извършват определени реформа едва когато всички останали са го направили, Естония обикновено е първа – като формулира и реализира реформи, които малко други страни са правили. Някои естонски реформи:

- През 1992 г. Естония въвежда валутен борд - фиксира местната валута за германската марка при пълно покритие на паричната маса с валутни резерви. Това довежда до край на хиперинфлацията и макроикономическата нестабилност и осигурява основа за икономически растеж.

- През 1994 г. се въвежда плосък данък – сравнително ниска единна ставка за облагане на доходите на физическите лица и фирмите. По това време в Европа никой не е чувал за плосък данък, но въвеждането му в Естония е толкова успешно, че само за десетилетие тази политика се разпространява в една четвърт от страните в Европа.
- Приватизира държавните компании – освен че приватизацията е бърза, тя се извършва ефективно и прозрачно (директор на приватизацията е бивш мениджър на шведската група АВВА).
- През 2000 г. въвежда нулев данък върху реинвестираната печалба – отново уникална реформа, която насърчава инвестициите и икономическия растеж дотолкова, че само две години след извършването ѝ държавният бюджет има повече приходи от данък печалба отколкото преди въвеждането на нулевата ставка.
- Премахва пречките пред международната търговия - Естония е една от малкото страни в света, която напълно премахва митата. Това е изключително благоприятно за бързото развитие на търговията и икономиката.
- Прозрачност на правителствените разходи – още едно от уникалните постижения на Естония е достъпността на данни за всички държавни разходи в интернет. Тази прозрачност е силен антикорупционен фактор и увеличава ефективността на държавните разходи.
- Електронно правителство – използването на информационните технологии в администрацията спестява много усилия на гражданите, намалява корупционния риск и увеличава производителността на държавните служители. От 2001 г. данъчните декларации могат да се попълват и подават лесно по интернет.